

**UNIVERSITAT
ROVIRA i VIRGILI**

Facultat de Ciències
de l'Educació i Psicologia
Seu del Baix Penedès

LA DETECCIÓ DE PREJUDICIS RACIALS EN INFANTS D'ENTRE 4 I 5 ANYS

TREBALL DE FI DE GRAU

**ENSENYAMENT DE MESTRES
EDUCACIÓ INFANTIL**

Jessica Villar Perez

Tutor: Manel Sanromà

31 de maig de 2021

*“La guerra continuarà existint
mentre el color de la pell
sigui més important
que el dels ulls”*

Bob Marley

Resum

El present treball de fi de grau es basa en la investigació sobre l'aparició de prejudicis racials en infants d'entre 4 i 5 anys. Es defineix el concepte de prejudici com un conjunt d'estereotips, una creença d'unes característiques distintives associades a un grup social, a més d'efectuar una avaluació dels trets típics.

A partir del coneixement dels primers experiments en nens i nenes sobre la consciència racial, realitzats per Kenneth Clark i Mamie Clark, aquest treball pretén investigar si es pot detectar en un infant alguna actitud o comportament racista davant l'observació de dos nadons totalment iguals però diferenciats pel color de la pell, un "blanc" i l'altre "marró".

En funció d'una metodologia mixta, s'ha realitzat com a instrument de recollida de dades l'enquesta, a dues docents d'Educació Infantil d'un centre escolar concret, i l'entrevista, a un grup de 22 infants, recollint les seves respostes en una fitxa d'observació.

Respecte als resultats obtinguts, cal dir que la majoria del grup experimental estableix una relació a l'hora de verbalitzar adjectius positius com bonic-bo amb el nadó blanc, i pel contrari, quan es verbalitzen adjectius negatius com lleig-dolent amb el nadó marró. A més, s'ha pogut observar que la major part dels infants escullen al nadó blanc per jugar, identificant-lo amb el grup socialment predominant.

Per concloure, es vol destacar el gran impacte que té la diversitat cultural en la nostra societat, principalment, quan es fa referència al racisme, considerant que té un component estètic molt fort entre els individus, ja que s'ha pogut observar en nens i nenes d'entre 4 i 5 anys que el color de la pell influeix a l'hora de generar prejudicis racials cap a altres grups socials.

Paraules clau: prejudici racial – discriminació – diversitat – color de pell – estranger - ètnia

Resumen

El presente trabajo de fin de grado se basa en la investigación sobre la aparición de prejuicios raciales en niños de entre 4 y 5 años. Se define el concepto de prejuicio como un conjunto de estereotipos, una creencia de unas características distintivas asociadas a un grupo social, además de efectuar una evaluación de los rasgos típicos.

A partir del conocimiento de los primeros experimentos en niños y niñas sobre la conciencia racial, realizados por Kenneth Clark y Mamie Clark, este trabajo pretende investigar si se puede detectar en un niño alguna actitud o comportamiento racista ante la observación de dos bebés totalmente iguales pero diferenciados por el color de la piel, uno “blanco” y el otro “marrón”.

En función de una metodología mixta, se ha realizado como instrumento de recogida de datos la encuesta, a dos docentes de Educación Infantil de un centro escolar concreto, y la entrevista, a un grupo de 22 niños, recogiendo sus respuestas en una ficha de observación.

Respecto a los resultados obtenidos, hay que decir que la mayoría del grupo experimental establece una relación en la hora de verbalizar adjetivos positivos como bonito-bueno con el bebé blanco, y por el contrario, cuando se verbalizan adjetivos negativos como feo-malo con el bebé marrón. Además, se ha podido observar que la mayor parte de los niños escogen al bebé blanco para jugar, identificándolo con el grupo socialmente predominante.

Para concluir, se quiere destacar el gran impacto que tiene la diversidad cultural en la nuestra sociedad, principalmente, cuando se hace referencia al racismo, considerando que tiene un componente estético muy fuerte entre los individuos, puesto que se ha podido observar en niños y niñas de entre 4 y 5 años que el color de la piel influye en la hora de generar prejuicios raciales hacia otros grupos sociales.

Palabras clave: prejuicio racial – discriminación – diversidad – color de piel – extranjero - etnia

Abstract

This fine-grade work is based on research about the appearance of racial prejudices in children between 4 and 5 years. The concept of prejudice is defined as a set of stereotypes, a belief of distinctive features associated with a social group, moreover of making an evaluation of typical features.

Existing the knowledge of the first experiments in boys and girls about racial awareness made by Kenneth Clark and Mamie Clark, this work aims to investigate whether a child can detect any racist attitude or behavior in light of the observation of two completely equal but differentiated by skin color babies, one of them “white” and the other “brown”.

According to a mixed methodology, a survey has been made, as a data collection instrument to two Infant Education teachers from a particular school center, and an interview, to a group of 22 children, collecting their answers on an observation card.

In relation to the results obtained, it must be said that the majority of the experimental group establishes a relationship when verbalizing positive adjectives as beautiful-good with the white baby, whereas, on the contrary, when verbalizing negative adjective such as ugly-bad with the brown baby. In addition, it has been noted that most children choose the white baby to play, identifying it with the socially predominant group.

To conclude, it would be desired to highlight the great impact that cultural diversity has on our society, mainly, when reference is made to racism, considering that it has a very strong aesthetic component among individuals, since it has been observed in children between the ages of 4 and 5 that the skin color influences in the creation of racial prejudices towards other social groups.

Keywords: racial prejudice – discrimination – diversity – skin color – foreign – ethnicity

ÍNDIX

1. Introducció	p.5
2. Marc Teòric	p.7
2.1. Capítol 1. La legislació Educativa	p.7
2.2. Capítol 2. La immigració a Espanya en els últims anys	p.8
2.3. Capítol 3. Que s'entén per cultura?	p.10
2.3.1. La diversitat cultural	p.11
2.3.2. El reconeixement de la pròpia identitat	p.13
2.3.3. Els prejudicis	p.15
2.4. Capítol 4. El color de la pell dins la societat	p.17
2.4.1. Els nens i les nenes són daltònics?	p.17
2.4.2. La pell com a signe de distinció	p.19
2.4.3. Projecte UbuntuLand – Jo sóc perquè nosaltres som	p.19
2.5. Capítol 5. L'experiment de Kenneth Clark i Mamie Phipps Clark	p.21
2.6. Capítol 6. Angélica Dass	p.22
2.6.1. Projecte Humanae	p.23
3. Marc Metodològic	p.25
3.1. Punt de partida	p.26
3.2. Objectius	p.27
3.3. Disseny metodològic	p.28
3.3.1. Introducció i temporalització	p.28
3.3.2. Metodologia	p.29
3.3.3. Mostra	p.31
3.3.4. Instrument de recollida de dades	p.32
3.4. Resultats	p.35
3.5. Discussió dels resultats	p.42
4. Conclusions	p.44
5. Bibliografia	p.46
6. Annexos	p.49
Annex 1	p.49
Annex 2	p.50
Annex 3	p.51

1. Introducció

El present treball de fi de grau es basa en la investigació acurada sobre la detecció de possibles prejudicis racials dins de l'aula, enfocat des de l'àmbit educatiu, fent una prèvia recerca d'informació i posteriorment posant en pràctica els coneixements obtinguts per arribar a una conclusió precisa del tema.

La meua elecció en quant el tema escollit, sorgeix a partir de la realització del Pràcticum I i II del grau d'Educació Infantil, on tinc el privilegi de poder observar dins l'aula a partir d'un contacte més proper amb l'alumnat, fins a quin punt una nena o un nen té un cert rebuig físic cap a un altre infant segons les seves característiques físiques, per la seva cultura o nacionalitat.

És a partir d'aquesta etapa bonica i enriquidora, que sorgeix la meua motivació per investigar en quant la diversitat cultural dins d'una aula amb infants d'entre quatre i cinc anys. He après molt al llarg d'aquests quatre anys d'estudi sobre l'educació, però em quedo amb una idea imprescindible per poder fer front la docència el dia de demà; totes les nenes i els nens són totalment diferents en el seu desenvolupament físic i psíquic, aprenent a diferents ritmes i a través de metodologies diverses, però són totalment iguals quan parlem de drets humans. És essencial créixer en igualtat de condicions, sigui quina sigui la nacionalitat o cultura pròpia, dins d'un grup social amb una mentalitat lliure, per tal d'eliminar els prejudicis i guanyi significat el concepte de respecte i la llibertat d'expressió.

Tenint en compte la gran multiculturalitat que abasta el nostre país actualment, cal fomentar processos interculturals que permetin trobades i moments d'intercanvi entre les diverses cultures presents en la nostra societat, per tal d'atendre en igualtat de condicions a l'alumnat culturalment divers.

Els centres escolars presenten avui dia un aspecte plural, amb alumnat procedent de nombrosos països i de cultures, en molts casos, molt diferents de l'autòctona. Amb freqüència, aquests alumnes no coneixen la llengua del context escolar quan s'incorporen al centre educatiu. Sovint han tingut una formació escolar prèvia molt diferent de la del centre educatiu el qual s'integra, en alguns casos potser inclús no han sigut escolaritzats prèviament. (Palacín, 2009, p. 699).

El meu propòsit en aquest treball és analitzar tota aquella informació adquirida en la part pràctica de la metodologia per verificar o refutar la meua hipòtesi plantejada des d'un

començament, a més d'obtenir unes conclusions, investigant les reaccions i respostes dels individus del grup experimental al qual examinaré amb total respecte i igualtat.

Pel que fa a l'estructura del treball, en primer lloc es troba el marc teòric, començant amb els continguts més generals en relació amb la diversitat cultural fins a arribar a continguts més específics com la influència del color de la pell dins la nostra societat.

En segon lloc es troba la part metodològica del treball, on es posa en pràctica aquella acció educativa que necessitem per afirmar o refutar la nostra hipòtesi, emprant una metodologia quantitativa i qualitativa per poder extreure les pròpies conclusions a partir d'una enquesta i una entrevista dins l'àmbit de l'educació.

Finalment, es troben els resultats i les conclusions, els quals ens facilita una informació més detallada i precisa sobre allò que es vol investigar al llarg de tot el treball. Aquests resultats ens proporcionarà un pla d'innovació i millora en el camp de l'educació cap a un futur, basat en la diversitat cultural.

2. Marc Teòric

2.1. Capítol 1. La legislació Educativa

L'any 2009 el Parlament de Catalunya va aprovar la Llei d'Educació, tractant-se d'un projecte per convertir els centres educatius en llocs amb plena autonomia. Aquesta llei busca fomentar pràctiques concretes que ajudin a millorar el rendiment escolar en cada entorn i en cada centre puntualment a través de l'autonomia de cada escola i de la definició de projectes educatius singulars i, que tinguin en compte l'entorn socioeconòmic de l'escola, creant xarxes d'escoles unides per projectes comuns.

Segons la LEC (Llei d'Educació de Catalunya) (2009)¹, l'Article 56 determina que l'Educació Infantil té com a objectiu el desenvolupament global de les capacitats dels infants durant els primers anys de vida, donant rellevància a la prevenció i la compensació dels efectes discriminadors de les desigualtats d'origen social, econòmic o cultural.

En l'Article 2 s'explica detalladament el següent principi general pel qual es regeix la llei, que té per objecte regular el sistema educatiu de Catalunya; la transmissió i la consolidació dels valors propis d'una societat democràtica: la llibertat personal, la responsabilitat, la solidaritat, el respecte i la igualtat.

En l'Article 3 es fa referència al dret a una educació integral, explicant així que els alumnes tenen dret a rebre una educació integral i de qualitat, orientada al ple desenvolupament de la personalitat, respecte als principis democràtics de convivència i als drets i les llibertats fonamentals.

Els Articles 21 i 22, fan referència al dret i el deure dels alumnes, ja que com a protagonistes del procés educatiu, tenen dret a ser educats en la responsabilitat i al mateix temps, tenen el deure de respectar i no discriminar els membres de la comunitat educativa.

Com a últim apartat rellevant de la LEC, dins l'Article 37 s'exposa la idea de considerar la implicació de discriminació per raó de gènere, sexe, raça, naixença o qualsevol altra condició personal o social, com un acte o conducta especialment greu.

---

¹ Llei 12/2009, del 10 de Juliol, d'educació. *Quaderns de legislació*, 82, del 10 de Juliol, 5-165.
http://educacio.gencat.cat/web/.content/home/departament/normativa/normativa-educacio/lec_12_2009.pdf

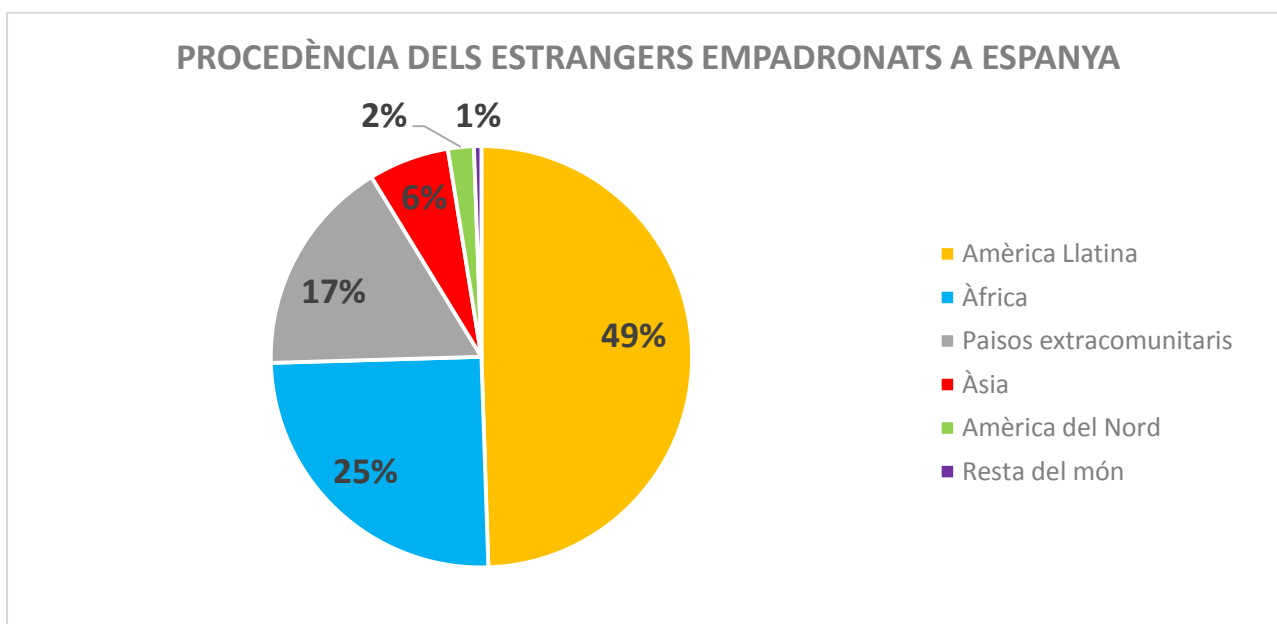
2.2. Capítol 2. La immigració a Espanya en els últims anys

Tal com indica Centre Virtual Cervantes (1991), Espanya ha sigut tradicionalment un país d'emigrants, però aquest fenomen es va aturar cap als anys vuitanta. En els últims anys la societat espanyola ha assistit al fenomen de la immigració, canviant el perfil dels habitants i de certes zones de ciutats i regions. En l'actualitat, hi ha més de tres milions d'estrangers residint en aquest país, motiu pel qual es produeix l'assentament en Espanya cada vegada major d'immigrants.

Analitzant les característiques de la població estrangera en Espanya, en referència a la distribució d'aquest col·lectiu entre les diverses comunitats autònomes, cal destacar que en primer lloc es posiciona Madrid (22,05%), seguit de Catalunya (20,38%).

Fent una visió sobre la diversitat de procedències, cal assenyalar que el 21,98% dels estrangers que viuen en Espanya, procedeixen de països integrants de la Unió Europea (587.334 persones).

Per nacionalitats, els més nombrosos són els Britànics, els Alemanys i els Francesos, seguit dels Italians i els Portuguesos. Dels 2,6 milions d'estrangers empadronats, el 38,61% procedeixen d'Amèrica Llatina, el 19,56% d'Àfrica, el 13,05% dels països extracomunitaris, el 4,83% d'Àsia, l'1,55% d'Amèrica del Nord i el 0,44% de la resta del món *Figura 1*.

Figura 1. Gràfic "Procedència dels estrangers empadronats a Espanya"

Els equatorians formen la colònia estrangera més nombrosa amb un 14,6% dels estrangers residents, seguit dels marroquins amb un 14,17%, seguit dels colombians i els britànics. En el 2002, entre les nacionalitats que van augmentar per sobre de la mitjana, destaquen la Romana, que va augmentar un 104%, l'Argentina, la Búlgara amb un 77,57% i la Xina amb un 36%.

Donada la diversitat de la procedència dels immigrants, en trobem amb una multiplicitat de llengües, cultures i religions. En el curs 2003-2004 va haver-hi 389.726 nens i nenes immigrants escolaritzats en Educació Infantil, Primària i l'ESO, i les previsions del Ministeri d'Educació i Ciència indicaven un augment potencial en els següents cursos, arribant als 500.000 escolaritzats immigrants. Segons la titularitat del centre, la major part dels escolars estan matriculats en centres públics amb un 80,2%, per contra els centres privats acullen solament al 19,8% dels escolars immigrants, i segons el nivell educatiu, cal dir que la majoria d'alumnes estrangers estan escolaritzats en Educació Infantil.

2.3. Capítol 3. Que s'entén per cultura?

Quan es vol donar una precisa definició al concepte de *cultura*, en primer lloc Kaluf (2005) la descriu com tot el complex de trets distintius espirituals, materials, intel·lectuals i emocionals que caracteritzen a una societat o grup social.

Alhora UNESCO s.d.; citat en Kaluf (2005) amplia la definició de *cultura* com el conjunt dels trets distintius espirituals, materials, intel·lectuals i afectius que caracteritzen a una societat o a un grup social i que abasta, a més de les arts i les lletres, les maneres de vida, les maneres de viure junts, els sistemes de valors, les tradicions i les creences.

La cultura és llavors, tot el conjunt d'expressions particulars d'un període o d'un grup humà que d'alguna forma o una altra s'encarrega d'atorgar-li un sentit a l'existència de cada persona que forma part d'un grup, i la manera com es defineixi la cultura de tal a tal altre grup, dependrà de la perspectiva amb la qual es mirin els diferents elements distintius de cadascun.

Els límits entre una cultura i una altra no es troben clarament definits i, ja que el que atorga sentit a la vida d'una persona canvia i es transforma, les cultures també canvien i es transformen. Per tant, no es pot concebre a la cultura com una cosa estàtica, sinó que més aviat és una cosa difusa, en constant canvi i moviment, en un món on el pluralisme és la regla i no l'excepció, així que les cultures canvien a mesura que els éssers que les componen van mutant, transformant-se, diferenciant-se...

En segon lloc, la cultura és un vector d'identitat. És un signe de pertinença perquè ha estat primer de tot un mitjà de socialització, educació i formació de la part col·lectiva de la nostra identitat. En aquest sentit, és tradició i transmissió.

Finalment, cal entendre la cultura com el que reuneix els éssers humans en la comuna humanitat. És també una manera de veure als altres, de pensar-se amb ells, de prendre consciència que la pertinença a un grup, comanda al mateix temps unes certes regles de relació amb els altres.

2.3.1. La diversitat cultural

Quan es vol donar una definició a un concepte tan extens com és la *diversitat cultural*, es presenta de la següent manera:

La diversitat cultural es refereix a la multiplicitat de formes en què s'expressen les cultures dels grups i societats. Aquestes expressions es transmeten dins i entre els grups socials. La diversitat cultural es manifesta no sols en les diverses formes en què s'expressa, enriqueix i transmet el patrimoni cultural de la humanitat mitjançant la varietat d'expressions culturals, sinó també a través de diferents maneres de creació artística, producció, difusió, distribució i gaudi de les expressions culturals, qualsevol que siguin els mitjans i tecnologies utilitzades. (UNESCO, 2013, p. 7)

Tanmateix es vol afegir que Carbonell 1996; citat en Ródenas et al. 2003, defineix la diversitat com una qualitat objectiva que tenen els múltiples éssers i objectes del nostre entorn, som nosaltres qui creem la diferència mitjançant la nostra valoració d'aquella diversitat.

Segons Besalú (2004), encara passa que es parla de diversitat cultural per referir-se als alumnes d'origen estranger o als alumnes de trets facials diferents dels nostres, sobretot el color de la pell. Això és una equivocació perquè associar la cultura a la nacionalitat o al color de la pell és simplement un error i també perquè oblida la diversitat interna de la "nostra" cultura. Si es vol parlar de cultura, s'hauran de referir a elements com la llengua, la religió, els hàbits alimentaris, la vida familiar, la pertinença social, la ideologia política, les concepcions sobre la llibertat, l'educació i a un munt d'altres elements més.

El problema és que l'escola és una institució eminentment cultural, en la mesura que existeix per transmetre i recrear cultura, aquella que cada societat considera legítima i digna de ser conservada, necessària per poder anar per la vida amb totes les possibilitats d'exercir la llibertat i l'autonomia pròpia de l'edat adulta. En aquest sentit, els estrangers no són sinó el mirall amplificador que ens fa adonar de les trampes, les insuficiències, els oblitats i privilegis que conté la selecció de cultura que hem convingut treballar a les escoles. Com que és impossible ensenyar i aprendre "tota" la cultura, caldrà fer una selecció, i aquesta opció no és mai neutral.

La presència d'alumnes d'origen estranger a les nostres escoles, fa imprescindible que els centres puguin comptar amb els recursos personals i materials necessaris per poder oferir una educació de qualitat per a tots els seus alumnes. D'altra banda, ens estimula, però, revisar la proposta cultural que s'ofereix als fills i filles per tal de fer-la més funcional, més representativa, més rellevant i més coherent, en definitiva, millor.

Tal com exposa Kaluf (2005), avui dia el món compta amb aproximadament 6.000 pobles diferents i un nombre similar de llengües. Aquestes diferències donen lloc a diverses visions, valors, creences, pràctiques i expressions totes les quals mereixen igual respecte i valoració.

La diversitat cultural no és un fenomen nou en la història de l'espècie humana. És i ha estat un fet evident al llarg de la història cada vegada que el contacte entre pobles i persones de diferents cultures ha estat possible. No obstant això, avui dia es parla de diversitat cultural a partir del nou escenari que s'ha gestat amb la globalització i amb el consegüent desenvolupament dels mitjans de comunicació i de transport en l'últim segle. Amb ella s'ha facilitat que els contactes, que una vegada van ser esporàdics o limitats als qui eres veïns geogràfics, en l'actualitat siguin constants o tinguin lloc entre persones de llocs distants i cultures dissemblants, posant en evidència això encara més gran multiplicitat de visions i expressions culturals humanes.

Existeixen dues possibles situacions per a enfrontar el reconeixement de la diversitat en trobades entre diferents cultures:

- Es pot establir una jerarquia de les diferències que implica, en molts casos, discriminació i dominació. Això ocorre quan es nega a unes certes persones les oportunitats d'accés als recursos bàsics, basant-se en les seves característiques culturals; quan se'ls discrimina pel seu origen ètnic o per la seva llengua, o per altres aspectes de la seva cultura de què ho fan diferent.
- Es pot donar l'acceptació, el respecte i un procés de creativitat i mutu enriquiment. El primer que ha de donar-se és la capacitat de representar les diferències per a després entrar en un procés d'acceptació a l'altre. Es tracta de reconèixer que l'altre té el mateix dret que qualsevol ésser humà a construir la seva identitat i la seva consciència.

Des del punt de vista de l'educació, la diversitat ha de partir per reconèixer que el procés d'aprenentatge és una tasca comuna:

- D'una banda, descobrir de manera explícita el que es té en comú amb els altres i el que els distingeix.
- D'altra banda, negociar objectius comuns, interessos comuns i unes normes de comportament que permetrà aconseguir aquests objectius i interessos junts, com a grup, sense deixar de parar esment i respecte a les diferències.

2.3.2. El reconeixement de la pròpia identitat

Quan es parla d'*identitat*, Lleixà (2007) exposa que hi ha implícita una connotació de reconeixement de la pròpia persona, de la consciència que té cadascú de si mateix que el fa diferent de l'altre. Se sol diferenciar la identitat personal de la identitat cultural, tot i que les dues estan estretament relacionades. S'entén per identitat personal, el fruit de la socialització en un determinat entorn cultural, encara que requereix la singularització d'un mateix, i per contra, la identitat cultural té una més gran connotació de pertinença a una comunitat amb la qual es comparteixen trets culturals.

Kaluf (2005) també presenta la seva definició d'identitat individual, descrivint-la com un conjunt d'atributs i característiques que permeten individualitzar a les persones, és a dir, com tot allò que fa que cada individu sigui un mateix i no un altre. Aquest procés es duu a terme en una dialèctica constant, on la persona identifica el que li sembla i el que la diferencia dels altres, fonamentant-se en el passat, en el que constitueixen les arrels de cada individu i transformant-se al llarg de tota la seva existència. Així mateix, descriu la identitat cultural com a resultat de la unió dels processos biològics, psicològics i socials que constantment estan interactuant perquè cada individu trobi la millor manera de representar la diversitat que el món li presenta.

De manera que, sense diversitat no es pot construir la identitat, ja que és un procés d'identificació constant amb els diferents elements de l'heterogeneïtat cultural en la qual habitem i que aquesta identificació només es pot realitzar quan es pren consciència que existeix "un altre" diferent d'"un".

Com a definició global del concepte *identitat*, s'entén com el procés a través del qual cada persona es construeix en la cultura de la qual forma part, com s'identifica en aquesta o cap a ella, com les significa, optant per elements determinats i carregant-los d'emotivitat i sentit. Des d'aquesta perspectiva, no existeix una sola identitat, sinó que existeixen diverses identitats que componen l'experiència de cada individu, construïdes subjectivament individual

i intersubjectivament grupal. Aquestes seran finalment, l'eix que atorgarà sentit i que guiarà les accions de cada persona i de cada grup humà al llarg de la seva existència.

Tornant amb Lleixà (2007), vol entendre la identitat com una realitat en permanent evolució que es construeix gràcies a les experiències de participació en un determinat grup social. La manera com cadascú viu la seva corporalitat té una incidència directa en la construcció de la mateixa identitat.

D'una banda, la imatge que cadascú té de si mateix i, per tant, també la mateixa imatge corporal, contribueixen molt directament en aquest procés que resultarà, en conseqüència, reforçat per les actituds de valoració i acceptació de la pròpia realitat corporal. La confiança en un mateix i l'autonomia personal constituïran factors incomparables de reforçament de la identitat personal. D'altra banda, la construcció de la identitat personal requereix el reconeixement, respecte i valoració per part del grup, i fem referència al "jo social" quan es parla de la imatge que es creu que tenen les altres persones de nosaltres.

Tal com manifesta Kaluf (2005), és necessari que la gent compti amb la llibertat per a practicar la seva religió en forma oberta, per a parlar la seva llengua, per a honrar el seu llegat ètnic o religions sense por del ridícul, al càstig o a la restricció d'oportunitats. És necessari que la gent compti amb la llibertat de participar en la societat sense haver de desprendre's dels vincles culturals que ha triat. Es tracta d'una idea simple però profundament desconcertant. Respondre a aquestes demandes és un desafiament urgent per als estats, perquè de manejar-se bé, el reconeixement més gran de les identitats portarà amb si una major diversitat cultural en la societat, la qual cosa enriquirà la vida de la gent.

La creixent desconfiança i l'odi amenacen la pau, el desenvolupament i la llibertat de les persones. Els conflictes relacionats amb la identitat també poden originar polítiques repressives i xenòfobes que retarden el desenvolupament humà i poden fomentar un retorn al conservadorisme i un rebuig al canvi, impeding amb això l'afluència d'idees i persones que porten valors cosmopolites així com els coneixements i les aptituds que possibiliten el desenvolupament. El desafiament si es fes càrrec de la diversitat i respectar les identitats culturals no és només d'alguns "estats multiètnics" perquè gairebé cap país és completament homogeni. Els aproximadament 200 països que hi ha en el món són avui la llar de 5.000 grups ètnics.

Román (1992); citat en Ródenas et al. (2003), vol presentar una breu definició al concepte *grup ètnic*, com un conjunt d'homes i dones que comparteixen una història actualitzada de comunitat i d'identitat compartida.

“De l'una o altra forma, avui tots els països són societats multiculturals compostes per grups que s'identifiquen segons la seva ètnica, religió o llengua unides per llaços amb la seva pròpia història cultural, valors i manera de vida” (Kaluf, 2005, p. 21)

2.3.3. Els prejudicis

Per entendre que és un prejudici, anteriorment cal conèixer el significat d'estereotip.

Del Valle Gómez (2008) defineix el concepte *estereotip* com l'acció d'atribuir a una persona alguna característica que es considera compartida per tots o quasi tots els membres del seu grup. Els estereotips són creences que atribueixen característiques als membres d'un grup pel fet de ser-ne membre. No han de ser necessàriament ni positius ni negatius; es pot trobar estereotips dels dos tipus.

A partir d'aquesta definició, es pot extreure la definició completa de *prejudici* com un conjunt generalitzat d'estereotips, dotat d'un alt grau de consistència que inclou respostes emocionals, una creença en unes característiques distintives associades als grups socials rellevants i una avaluació dels trets típics. Els prejudicis contenen les següents característiques:

- Són uns prejudicis previs
- Impliquen una avaluació que suposa una càrrega afectiva
- Són assumits per qui els formula, i per tant són creences que tenen la particularitat de ser en gran manera immunes a les informacions noves que les posen en qüestió
- Són socials, afecten els seus comportaments i també les relacions tant internes com externes del grup

El mètode més comú per aconseguir la reducció dels prejudicis a l'escola és la utilització de grups d'aprenentatge cooperatius, on es barrejin sexes, races i altres categories rellevants. Tot això, no implica que totes les tasques s'hagin de fer amb la mateixa estructura, sinó que es pot introduir variacions amb relació a:

- La competició. Si el que es vol és augmentar la cohesió i la simpatia dins dels grups d'aprenentatge heterogenis, es pot introduir la competició entre grups. Aquest fet implica que hi hagi grups perdedors entre els quals la cohesió i la simpatia intragrupal

descendirà. No obstant això, hi ha estudis que demostren que l'ús dels grups cooperatius en absència de competició dona millors resultats en la reducció dels prejudicis.

- La tasca cooperativa vers la recompensa cooperativa. És possible fer que l'alumnat treballi conjuntament, però que obtinguin una recompensa de manera individual, que treballin individualment i que se'ls recompensi conjuntament, o combinar la tasca i les estructures de recompensa.
- El grau en què el mestre assigna a l'alumnat rols determinats dins d'un grup. És molt important assegurar la participació igual de tots els infants en l'activitat d'aprenentatge i contrarestar les expectatives prèvies pel que fa a la competència dels membres del grup minoritaris o amb menys avantatges.

Kaluf exposa la seva idea en relació amb els punts anteriors concrets sobre els prejudicis:

Els estereotips i els prejudicis poden enganyar i interferir en les relacions amb els altres i generar espais d'exclusió, segregació, injustícia i violència. Per tant, cal prendre consciència de quan s'apliquen idees estereotipades o quan ens relacionem anteposant prejudicis cap als altres. Segurament ens adonarem que els utilitzem amb una major freqüència del que desitjaríem i que molts d'ells no són voluntaris, sinó que es manifesten de manera inconscient en les nostres interaccions. (2005, p. 233)

2.4. Capítol 4. El color de la pell dins la societat

Tal com argumenta Bejarano Bernal (2019), l'exclusió social que pateixen les persones de diferents ètnies o cultures són generades principalment pel color de pell. En l'actualitat, és comú escoltar a l'alumnat i a vegades als mestres, parlar amb total normalitat del *color carn* per a referir-se a un color en particular que en realitat es denomina color *salmó*. Encara que sembli exagerat, vivim en un món on el racisme és present i camuflat diàriament. El color *carn* fa referència a la raça blanca com a dominant, ja que és un color amb una tonalitat clara i que en general té connotacions més acceptades.

En la nostra societat trobem termes, socialment acceptats i enrevessats en aquesta, que acceptem sense dubtar i sense tenir una consciència real sobre el que els mateixos impliquen. Tornant al concepte de color *carn*, sol oscil·lar entre els diferents tons rosats o ataronjats, fent una clara referència al color de pell de l'ètnia caucàsica o definides per alguns com a *raça blanca*, amb una doble connotació negativa, que implica sobre els tons de pell diferents del mateix i referent al terme *raça*.

La RAE (Real Acadèmia Espanyola) (2021), defineix el terme de *raça* com cadascun dels grups en què se subdivideixen algunes espècies biològiques i els caràcters diferencials de les quals es perpetuen per herència.

2.4.1. Els nens i les nenes són daltònics?

Tal com presenta Winkler (2009), hi ha un mite a la cultura popular que els nens i les nenes petites són "daltònics" o no noten la raça. Segons aquesta lògica, els infants són "pissarres en blanc" que no poden desenvolupar prejudicis racials fins que no se'ls ensenya explícitament a fer-ho. Això fa que molts adults argumentin que no hem de discutir la raça amb els més petits en edats preescolars perquè són "massa joves", i fins i tot esmentar la raça "posarà idees al cap" o "enverinarà la ment". Quan els infants petits parlen de raça o expressen qualsevol biaix, sovint es descarta "no sap el que diu", es culpa dels pares o d'altres adults "algú deu haver dit això a casa", o només es fa referència indirectament com un mal comportament general "no diem coses així perquè perjudica els sentiments de les persones". No obstant això, la investigació demostra clarament que els nens i les nenes no només reconeixen la raça des de molt joves, sinó que també desenvolupen biaixos racials de tres a cinc anys que no necessàriament s'assemblen a les actituds racials dels adults.

Van trobar que els nadons són capaços de classificar de manera no verbal les persones per raça i gènere als sis mesos d'edat. Els nadons van mirar significativament més temps una cara desconeguda d'una altra raça que no pas una cara desconeguda de la seva mateixa raça. (Katz i Kofkin, 1997; citat en Winkler 2009)

Es desmenteix la creença popular quan es parla que els nens i les nenes només tenen prejudicis racials si se'ls ensenya directament. Nombrosos estudis han demostrat que les creences racials dels nens no estan relacionades de manera significativa ni fiable amb les dels seus pares. (Hirschfeld, 2008; Katz, 2003; Patterson i Bigler, 2006; citat en Winkler 2009)

De fet, Hirschfeld (2008); citat en Winkler (2009), argumenta que els infants estan motivats per aprendre i adaptar-se a les normes culturals i socials més amples que els ajudaran a funcionar a la societat. Per mesurar aquestes “normes comunitàries”, els infants han de recopilar informació no només de les seves pròpies famílies.

Per tant, els més petits recopilen informació del món que els envolta per construir activament les seves pròpies creences. (Patterson i Bigler, 2006; citat en Winkler 2009)

Segons Aboud (2005); citat en Winkler (2009), també aprenen quines categories socials són importants observant el seu entorn. És probable que notin que les persones de les seves famílies o barris tenen diferents alçades i tenen pentinats diferents, però potser gairebé tots tenen el mateix color de pell.

Els infants recullen les formes en què la blancor es normalitza i es privilegia dins la societat. Conscientment o inconscientment, la cultura blanca es presenta com una norma o un estàndard en termes d'aspecte, bellesa, llenguatge, pràctiques culturals, menjars, etc. (Johnson, 2006; McIntosh, 1990; citat en Winkler 2009)

Com presenta Tatum (1997), citat en Winkler (2009), els missatges subtils que indiquen que la blancor és preferible, es presenta en forma de llibres il·lustrats, pel·lícules infantils, televisió i cançons infantils. Fins i tot, el llenguatge i el simbolisme que fem servir diàriament tendeixen a associar les coses positives amb el blanc (puresa, net, Blancaneus) i les negatives amb el negre (el mal, pecat, brut, la bruixa malvada) i els estudis han demostrat que els nens generalitzen aquestes connotacions lingüístiques a les persones.

2.4.2. La pell com a signe de distinció

Per a Kaplan i Szapu (2019), la pell permet expressar emocions que van des del dolor fins al plaer, des de l'odi fins a l'amor, que fan possible comunicar-se amb els altres i transmetre'ls al seu estat afectiu. Aquesta comunicació reflectida en la pell també inclou altres formes associades, com l'ús de perforacions, maquillatge, vestimenta, adorn, tatuatges, per a buscar en l'altre una interpretació, un judici d'avaluació amb sentit pràctic.

Segons afirma Le Breton (2010); citat en Kaplan i Szapu (2019), l'aparença és el primer que es percep d'un altre, és la carta de presentació enfront dels altres. En la primera impressió és quan es realitza un judici, en el qual el rostre diu sense dir, tradueix de la manera més cridanera la confusió entre signe i subjecte.

Les distincions pel color de pell són estructurants en la trama vincular escolar en societats desiguals. En particular, s'empren el llenguatge i les pràctiques quotidianes per a jerarquitzar unes pells per sobre unes altres. Per a il·lustrar aquesta classificació i jerarquització simbòlica, s'observa com a les aules se sol utilitzar el llapis rosat com el color pell. Aquesta pràctica cultural resulta significativa atès que la seva matriu oculta la biologia i essència social. No tots els colors ni tonalitats troben idèntica valoració en les jerarquies socials. (Kaplan 2019)

2.4.3. Projecte UbuntuLand – *Jo sóc perquè nosaltres som*

Tal com descriu Tabuena Borobia (2016) el projecte UbuntuLand ha nascut amb l'objectiu de visibilitzar en l'àmbit escolar la diversitat racial i ètnica que conforma la nostra societat d'avui. Una diversitat que encara al nostre país es veu molt poc reflectida en els mitjans de comunicació, llibres, cinema, joguines... o material escolar. Des d'UbuntuLand intercedeix per una escola en la qual les diferències i la diversitat siguin vistes com a riquesa i inspiració. Es creu a l'escola com un dels principals motors de canvi i per aquest motiu es pensa que visibilitzar a les aules aquesta diversitat és clau per a la construcció de societats justes i harmòniques, d'aquí l'obstinació a oferir recursos per a l'aula que continguin valors que facin visible la diversitat.

Per aquest motiu, segons afirma Verkami (2021), es va posar en marxa la campanya *pintemos los colores de la piel*, amb una proposta molt especial; la distribució de caixes de llapis en totes les escoles, amb l'objectiu d'esborrar de les aules l'expressió "llapis color carn" *Figura 2.*

En UbuntuLand es va proposar la fabricació a mesura de caps de colors amb 8 tonalitats bàsiques de diferents colors de la pell per a la seva distribució entre les escoles i llars d'infants en tota Espanya. Els llapis de colors vénen amb diferents tonalitats de pell com els mateixos infants de l'aula perquè puguin dibuixar als seus familiars i amics o els seus propis autoretrats triant entre una paleta de colors que no sap de diferències, però sí de diversitat i que pot ajudar a tots els nens i les nenes a expressar l'alegria d'estar en la seva pròpia pell.

Aquests colors busquen ser una eina que ajudi als mestres a reflectir a les aules la diversitat de colors, trets i cultures de les nenes i els nens a l'aula, a més de contribuir a qüestionar i deixar enrere l'expressió monocolor "color carn", encara en ús avui dia en molts àmbits.

Figura 2. UbuntuLand – Tabuenca Borobia (2016)

2.5. Capítol 5. L'experiment de Kenneth Clark i Mamie Phipps Clark

En referència a les primeres investigacions amb nens i nenes, segons presenta Enesco, et al. (2009), entre els anys 1930 al 1950, diversos psicòlegs nord-americans van començar a estudiar les actituds intergrupals d'infants blancs i negres. En aquella època, en 1947 Kenneth Clark i Mamie Phipps Clark, van entrevistar a nens i nenes negres d'entre 3 i 7 anys, sobre aspectes diversos del que es denomina la consciència racial, emprant una tècnica coneguda com la prova de les nines "The doll test". Va consistir a realitzar preguntes sobre les seves referències i rebutjos cap als ninos de pell negra i blanca, a més de la seva identificació amb algun d'ells; *quin t'agrada més?*, *quin t'agrada menys?*, *a qui t'assembles més?*, entre d'altres.

Els autors de l'experiment van trobar que els infants negres mostraven una baixa estima cap al seu propi grup i color de pell, la qual cosa es revelava no sols en la seva preferència per ninos de pell blanca, sinó també en la seva tendència a desvalorar a les figures negres. Altrament, van comprovar que els infants negres tenien dificultats a l'hora d'identificar-se amb el seu grup racial i, quan se'ls demanava que es dibuixessin a si mateixos amb llapis de colors, tendien a acolorir la seva pell i el seu pèl amb tons clars, propis del grup majoritari.

En comparació amb aquests resultats, els estudis amb infants blancs indicaven que aquests mostraven des d'aviat, entre els 3 i 5 anys, una orientació positiva cap a les figures de pell blanca i una correcta identificació del seu grup i color de pell. Segons Bergner (2009), els Clarks van concloure que els infants havien interioritzat els missatges racistes de la societat i, per tant, patien una autoestima ferida.

Tal com argumenta Aboud i Amato (2001); citat en Enesco, et al. (2009), des d'aquest estudi fins a l'actualitat hi ha hagut una àmplia recerca sobre el prejudici en la infantesa en països molt diversos i amb nens i nenes de diferents grups ètnics-racials. Aquests estudis dels últims 40 anys, coincideixen a observar que el prejudici ètnic-racial infantil incrementa de manera notable entre els 4-5 anys i els 7-8, i a partir d'aquesta edat fins a l'adolescència, tendeix a disminuir. Això es pot observar sobretot en els infants del grup dominant, les actituds de favoritisme del qual cap al mateix grup i de rebuig a grups aliens s'accentuen notablement al voltant dels 7 anys.

Concloent amb Medina Zapata (2020), determina que la psicòloga experimental Mamie Phipps Clark, va ser reconeguda per les seves investigacions sobre la discriminació i el seu

lideratge en el camp del feminisme, a més del seu ampli coneixement sobre la cultura afrodescendent.

2.6. Capítol 6. Angèlica Dass

“Angèlica Dass és l'artista brasilera que ha derrocat els estereotips originats a partir del color de pell i els prejudicis racials amb el seu projecte *Humanae*” (Baldé, 2018, parà. 1).

Tal com argumenta Dass, s.d., Angèlica Dass és una fotògrafa nascuda al Brasil i resident a Espanya. La seva pràctica combina la fotografia amb la recerca sociològica i la participació pública en la defensa dels drets humans. És la creadora de l'internacional projecte *Humanae*, una col·lecció de retrats que revelen la diversa bellesa de la humanitat. La seva obra ha viatjat a més de 50 ciutats de tot el món. El seu TED Talk va superar els dos milions de visites, la qual cosa confirma el gran potencial del seu treball per a anar més enllà de la fotografia, convertint-se en una eina per al canvi social, que promou el diàleg i desafia els prejudicis culturals.

El gran treball d'Angèlica transcendeix els museus i troba a les aules escolars un gran univers de treball. Amplia el missatge educatiu d'*Humanae* a través de col·laboracions institucionals a tot el món com la UNESCO, escoles de magisteri, instituts d'ensenyament secundari, ajuntament, entre d'altres, arribant a impactar a més de 50 mil estudiants en una setmana.

Pot ser si et trobes en una societat en la qual el teu color es correspon amb el de la majoria normativa no te l'hagis plantejat, però en un món en què el racisme i els estereotips generats a partir del concepte de raça segueixen molt presents, el teu to de pell pot condicionar el teu dia a dia. Gran part de la societat continua estant molt segregada per l'accés a les oportunitats basades en el gènere, la raça o la classe social. És per això que l'artista Dass, ha fet un pas al capdavant amb el seu projecte, en el qual redefineix el significat del qual entenem com a bell actualment i qüestiona els prejudicis racials derivats del nostre color de pell. (Baldé, 2018, parà. 2)

Segons Pedro Velasco (2019), Angèlica utilitza les imatges en virtut d'eina amb l'objectiu de connectar diferents àmbits del seu propi interès; art, ciència i educació. Entén la fotografia com un diàleg, com un “joc en el qual els codis socials i personals es posen en alça per a ser reivindicats. Un flux continu i circular entre el fotògraf i el fotografiat, un pont entre màscares i identitats”.

Per aquest motiu utilitza la seva obra com un punt de partida per a entaular un debat sobre la discriminació. Plantejant les seves fotografies com una eina d'exploració, qüestionament i cerca d'identitat, tant pròpia com aliena. Pretén que ningú es quedi indiferent quan observa un dels seus retrats i que, d'alguna manera, es mogui alguna cosa dins de cada individu, de tal forma que l'acte de reflexió que persegueix amb les seves obres sigui una reacció natural a elles.

2.6.1. El projecte *Humanae*

En referència al present projecte, Baldé (2018) exposa que va sorgir en 2012 quan l'artista estava realitzant un màster en fotografia. Ella va créixer en una família molt diversa, on la barreja de colors era completament habitual.

Va començar fotografiant el seu cercle més pròxim d'amics i familiars gairebé com unes necessitats personals, però a poc a poc va anar estenent el seu treball a un públic més ampli, fotografiant una gran diversitat de tonalitats de pell. Amb la idea d'establir una classificació lliure de connotacions o prejudicis, va triar la paleta de color de la guia *Pantone*, el sistema de definició cromàtica més reconegut fins avui dia. Angèlica argumenta en l'entrevista amb ID, que des de la seva experiència, aquest sistema era una escala neutral on cap color té més importància que un altre.

Des que va començar el projecte, més de 4.000 voluntaris de 17 països i 27 ciutats diferents, han participat en *Humanae* independentment de la seva classe, gènere, origen o color. Totes les imatges *Figura 3* segueixen el mateix rigorós sistema de realització: fons corresponent amb el color de pell, expressió neutra i retrat fins a les espatlles, eliminant la falsa concepció de races superiors i inferiors.

Figura 3. Dass (s.d.)

Tal com exposa Dass (s.d.), el projecte no selecciona als participants i no s'ha fixat una data concreta per a la seva finalització. Tota mena de creences, identitats de gènere o impediments físics, un nou-nat o un malalt terminal, tots junts construeixen *Humanae*. Tots ells, sense etiquetes.

La fotografia d'Angèlica ofereix un gran univers de treball a les aules. Amb els seus tallers per a nens, adults i educadors, Dass expandeix el missatge educatiu i social dels seus projectes. Gràcies a diverses col·laboracions amb professors, associacions i institucions de tot el planeta, persones de totes les edats han treballat en temes socials complexos com el racisme i la diversitat, d'una manera lúdica i profunda. Cadascun dels tallers inspirats en els projectes fotogràfics d'Angèlica es converteix en una celebració de la identitat i la diversitat, on el joc i la reflexió permeten treballar l'empatia i la corresponsabilitat, creant ciutadans proactius.

3. Marc Metodològic

Dins del camp de l'educació és fonamental fer investigacions per poder modificar i millorar aspectes rellevants de les institucions educatives, amb la finalitat de crear una educació inclusiva, rica en aprenentatge i accessible per a tothom.

En aquest cas, cal impulsar el fet de realitzar investigacions sobre el racisme a les aules d'infantil, concretament la possibilitat que els nens i les nenes tinguin prejudicis racials cap a altres infants de la mateixa o altra nacionalitat des de ben petits, a més dels efectes negatius que pot comportar tenir aquestes idees o pensaments. Portant a terme aquest tipus d'investigació, es podrà indagar en la forma de treballar la socialització dels infants de manera igualitària, respectant les diferències i convivint amb elles tots junts, ja que els comportaments racistes i discriminants poden anar incrementant conforme més coneixement i consciència tinguin els nens i les nenes.

Els centres educatius són la primera "societat" en què viuen els infants, i del que veuen en treuen conclusions del món en general. La importància central del racisme i la immigració en la nostra societat fa necessari un treball intens i acurat en educació. És un tòpic, però és cert, que els alumnes d'avui són els ciutadans de demà. El racisme s'inscriu en les diverses formes de discriminació socials que són presents als centres i que es manifesten en una gradació de formes, des de les més subtils fins a les més evidents. Un objectiu central del sistema educatiu és treballar perquè les persones més desfavorides tinguin eines que els ajudin a compensar les desigualtats socioeconòmiques, a avançar cap a la igualtat d'oportunitats. (Vives Ferrer, 2009, p. 12)

Un cop la meua investigació educativa sigui portada a la pràctica, en aquest apartat es trobarà tota la informació rellevant en quant el disseny metodològic, per tal de donar resposta a la hipòtesi plantejada, la pregunta d'investigació i l'assoliment dels meus objectius formulats.

Seguidament es trobarà tot l'enfocament metodològic seguit durant la investigació, el context on es durà a terme la mateixa, els instruments a utilitzar i la metodologia emprada en aquesta part pràctica. Finalitzant el treball, s'executarà el procés de la recollida de dades amb els resultats obtinguts al llarg de la part metodològica, i finalment unes conclusions tant professionals com personals del treball de fi de grau.

3.1. Punt de partida

El punt de partida del present treball de fi de grau, parteix un cop tinc el privilegi de realitzar el Pràcticum II del grau d'Educació Infantil a un centre de Cunit (Tarragona), en el qual observo diverses conductes dels nens i les nenes de la classe de P5, un grup reduït compost per 22 infants. Descobreixo durant el meu període de pràctiques, que aquests comportaments es donen en poques ocasions de joc lliure o simbòlic, en el qual els infants tenen el poder de decidir i escollir sobre el seu criteri, sense cap intervenció d'un professional de l'educació. En aquests moments, molt esporàdicament, és quan m'adono que alguns infants són rebutjats a l'hora de jugar per altres nens o nenes.

La possibilitat de conèixer quin motiu es dona perquè apareguin aquests comportaments, és molt àmplia, ja que es pot tractar de racisme, de diversitat quant al gènere, de l'escassetat del llenguatge a l'hora de comunicar-se, o simplement per qüestions d'afinitat els uns amb els altres.

Mai m'havia plantejat una qüestió sobre el tema de la diversitat ètnica. És veritat, que avui dia hi ha molt immigrant al nostre país, i això fa que hi hagi més varietat cultural en les aules d'infantil, però el que em crida molt l'atenció és si un nen o nena de quatre o cinc, relativament petits, pot adquirir o fomentar conductes racials en edats primerenques.

Per portar a terme el meu estudi, faré una activitat de manera pràctica amb un grup determinat de P4, a l'escola esmentada anteriorment, sent un centre de màxima complexitat, on el gran percentatge d'alumnes és estranger. A més, afegiré unes enquestes realitzades a dues mestres de la mateixa escola, amb la finalitat de conèixer l'opinió personal sobre el tema del racisme a les aules.

A partir d'aquest esdeveniment observat en les meves pràctiques, em plantejo si hi ha alguna relació sobre el racisme amb les conductes de rebuig en els infants, tenint en compte les característiques racials de cadascun d'ells. És per tant, que em faig la següent pregunta d'investigació: *Quan es mostra als nens i les nenes, nadons de diferents tipus de pell, color "carn" i color "marró", reaccionen de diferent manera en funció de les seves característiques i del punt de partida de la seva raça ètnica?*

Així doncs, també em plantejo la meua hipòtesi del treball de fi de grau, relacionat amb el tema d'investigació: *Els infants d'entre 4 i 5 anys manifesten prejudicis racials davant la diversitat ètnica del seu entorn proper.*

3.2. Objectius

Els objectius formulats per a l'assoliment de la meva investigació són els següents:

Objectiu general
1. Conèixer amb la pràctica si hi ha prejudicis racistes en infants de quatre i cinc anys
Objectius específics
1.1. Introduir l'observació dins l'aula com a instrument d'investigació
1.2. Detectar possibles expressions racistes en els infants
1.3. Extreure conclusions personals a partir de l'experimentació
1.4. Comprovar l'opinió docent envers el racisme a l'aula

3.3. Disseny metodològic

3.3.1. Introducció i temporalització

Segons exposa Imbernón (1994); citat en Sánchez-Robayo i Torres-Duarte (2017) en relació amb la investigació en l'àmbit educatiu, partint del reconeixement de la diversitat i coexistència d'enfocaments, la recerca educativa es concep com a eina per a interpretar el món educatiu, generar reflexions en els professors i aportar elements a la seva formació. En aquest sentit, la recerca és un procés fonamental si es tracta d'aconseguir desenvolupaments en educació, en la transformació de les pràctiques, en el canvi social i particularment en la formació de professors.

Així mateix, Sánchez-Robayo i Torres-Duarte (2017), argumenten que es pot trobar el moviment del professor investigador en tres dimensions; personal, social i realitzativa, les quals estan interrelacionades i permeten entendre-la de manera crítica, constructiva i complexa. La *dimensió personal* es presenta perquè qui investiga és una persona la qual s'inquieta i decideix transformar la seva realitat, problematitzant i abordant aquelles situacions que li han generat dubte i sobre les quals actua. La *dimensió social* apareix perquè les situacions emergeixen en una comunitat a qui la recerca es deu i en ella, es legitimen i validen els desenvolupaments reeixits. De la mateixa manera, la *dimensió realitzativa* es dona perquè l'acció d'investigar no és ingènua, sempre té intencions i marcs d'actuació.

Pel que fa a l'educació, Carr i Kemmis (1986); citat en Barroso i Zoppi (2020), afirmen que no és una activitat teòrica sinó una activitat pràctica, per tant, els problemes que ha d'enfrontar no queden resolts amb el descobriment d'un nou saber, sinó únicament amb l'adopció d'una línia d'acció. Per tant, afirmen els fonaments que ens porten a suposar que l'acció educativa és una dimensió inevitable d'aquesta modalitat de recerca.

En referència a la temporalització del present treball, a mitjans de Gener vaig començar a rumiar sobre el possible tema d'investigació. Un cop adjudicat, basant-me en els prejudicis racials en infants, vaig iniciar a indagar en la teoria i analitzar tot el contingut adient que em serviria per crear el marc teòric. Concretament el 17 de Març, vaig anar a l'escola a posar en pràctica la meva activitat plantejada per al treball, i un cop implantada, vaig pensar que caldria tenir com a informació extra l'opinió de mestres, relacionat amb el tema a investigar, per tant, vaig crear una entrevista i poques setmanes després, van ser contestades per dues mestres del mateix centre. Finalment, el mes d'Abril i de Maig han estat dedicats a explicar

tot el disseny metodològic, analitzant les entrevistes i l'activitat dels infants, fins a arribar a extreure les meves conclusions sobre la investigació.

3.3.2. Metodologia

Per poder donar resposta al meu estudi, he utilitzat una metodologia mixta, és a dir, el disseny d'investigació comparteix característiques tant de la metodologia quantitativa com de la qualitativa, ja que observo i analitzo les decisions i el comportament dels nens i les nenes d'entre 4 i 5 anys, a l'hora d'escollir uns nadons fets de material reciclable o "blanc" o "negre", a partir d'unes preguntes molt específiques. Al mateix temps, també he realitzat una enquesta a dues mestres d'Educació Infantil, per obtenir l'opinió personal envers els prejudicis racials observables dins les aules.

Així és, que la meva investigació es basa tant en l'observació i l'anàlisi de dades a partir d'una entrevista, utilitzant un instrument observacional en aquesta activitat pràctica, com en l'examinació respecte a les opinions professionals sobre el racisme infantil.

D'una banda, he volgut fer una activitat pràctica de manera individual amb els nens i les nenes de P4. La dinàmica ha consistit a visualitzar dos nadons alhora *Figura 4*, confeccionats per mi mateixa amb material reciclable, els quals tots dos tenen les mateixes característiques físiques, excepte el color de pell; un és de color "carn" i l'altre "marró". Davant la visualització d'aquests, he portat a terme amb els alumnes i les alumnes una entrevista, utilitzant preguntes molt específiques per tal que puguin exposar les seves idees i decisions envers la diferència de color. A més, he formulat dues preguntes d'aquesta entrevista a la tutora del grup, a fi de comprovar la nacionalitat de cadascú de l'alumnat i els trets més característics dels més petits i petites.

D'altra banda, he volgut obtenir informació qualitativa a la meva investigació, per això he executat una enquesta a les dues tutores dels grups de P4 A i P4 B, concretament aquest nivell, ja que pertany a l'edat exacta del grup mostra, amb la finalitat de conèixer l'opinió tant personal com professional d'aquestes mestres envers els prejudicis racials en aquestes edats primerenques dins les aules.

Figura 4. Nadons confeccionats a mà

3.3.3. Mostra

El context en el qual vull dur a terme la meva investigació, és un centre escolar ubicat al municipi de Cunit, un poble costaner de la comarca del Baix Penedès (Tarragona). Aquesta escola està organitzada per dos cicles, el d'Infantil i el de Primària, i concretament el nivell de P4, consta de dues línies, encara que només utilitzaré un grup per portar a terme el meu treball. Si es parla de la modalitat del centre, cal dir que és de màxima complexitat, és a dir, té un gran percentatge de nens i nenes immigrants, amb una gran diversitat cultural de famílies. És de titularitat pública depenent del Departament d'Educació, la qual cosa fa que l'alumnat rep l'ensenyament totalment gratuït.

Pel que fa a la tria de la mostra he escollit el grup de P4 A, format per 10 nenes i 12 nens, un total de 22 alumnes a la classe d'entre 4 i 5 anys, i en la qual no es troba cap infant amb alguna discapacitat física/psíquica o necessitat educativa especial. Malgrat això, cal dir que algun alumne acudeix al CDIAP (Centre de Desenvolupament Infantil i Atenció Precoç) temporalment per diversos motius; per afectació a la part fonològica, per l'aparició de conductes no comunes (aspecte psicològic), entre d'altres. A més, afegir que dos infants del grup són nous d'aquest curs i no entenen la llengua vehicular, per tant, per mantenir una comunicació "entenedora" amb aquests, cal augmentar els gestos i la vocalització, perquè puguin comprendre el missatge que volem transmetre.

En quant a la nacionalitat familiar d'aquests nens i nenes, es pot mostrar *Figura 5* que més de la meitat el grup són procedents d'un altre país, incidint llavors en una gran diversitat cultural en aquest grup d'alumnat.

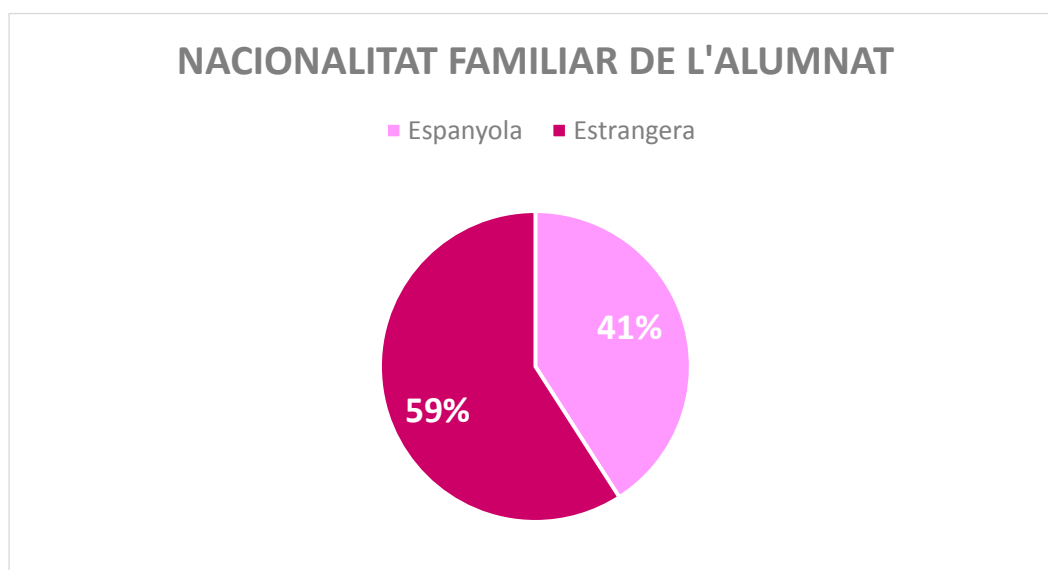

Figura 5. Gràfic "Nacionalitat familiar de l'alumnat"

3.3.4. Instrument de recollida de dades

Els instruments de recollida de dades que s'han portat a terme per executar el treball d'investigació, han sigut l'enquesta *Annex 1* i l'entrevista *Annex 2*.

Tal com exposa Martín (2011), l'enquesta es defineix com la utilització de qüestionaris estructurats com a instrument bàsic de captura de la informació, a més de la utilització de mostres que pretenen representar a la població objecte d'estudi.

Aquest instrument ha sigut efectuat a dues mestres d'Educació Infantil de la mateixa escola i el curs escolar del grup experimental, amb la finalitat d'obtenir informació dels mateixos docents partint de l'opinió sobre el racisme i les possibles actuacions observades entre membres de la comunitat educativa, relacionades amb la discriminació racista.

Quant a la preparació de les preguntes de l'enquesta, han sigut plantejades tenint en compte els objectius previs d'investigació i la pregunta de recerca. A més, s'han volgut formular de manera que l'enquestat pugui expressar lliurement i obertament les seves idees i experiències d'acord amb el tema de recerca. Tanmateix, s'ha volgut tenir en compte tant la titulació acadèmica com els anys d'experiència en l'educació, per tal de tenir una guia prèvia sobre la situació actual i temporal de l'enquestat. Cal dir, que l'enquesta ha sigut validada prèviament a la seva execució per 4 professionals de l'educació.

Les 7 preguntes assignades han sigut les següents: *Què és per a tu el racisme?, Quin percentatge aproximat d'infants de famílies immigrants hi ha a l'aula? I al centre escolar?, Has detectat en algun infant en particular comportament o actituds racistes?, En cas afirmatiu, com treballas aquesta situació?, Consideres que els nens i les nenes des de ben petits adquireixen prejudicis racials?, Has detectat situacions racistes en les quals hagin estat implicats més d'un infant i/o altres persones de la comunitat educativa?, Creus que la diversitat cultural a l'aula beneficia o perjudica el fet de contraure prejudicis racials? Per què?.*

Pel que fa a l'entrevista qualitativa, tècnica rellevant per a la investigació, es dona la següent definició:

L'entrevista de recerca és una conversa entre dues persones, un entrevistador i un informant, dirigida i registrada per l'entrevistador amb el propòsit d'afavorir la producció d'un discurs conversacional, continu i amb una certa línia argumental – no fragmentat, segmentat, precodificat i tancat per un qüestionari previ – de

l'entrevistat sobre un tema definit en el marc d'una recerca. (Alonso 1999; citat en Blasco i Otero 2008, parà. 6)

Aquest instrument s'ha dut a terme al grup experimental format per 22 infants, nens i nenes del curs P4, realitzada durant la dinàmica dels nadons, de manera individual, amb la finalitat de detectar en els mateixos infants la possible presència de prejudicis ètnics en quant la diferenciació estètica dels nadons.

L'entrevista és de tipologia estructurada, és a dir, les preguntes estan predeterminades tant en la seva seqüència com en la seva formulació, el nombre de preguntes és fixa i es desenvolupen en un mateix ordre.

Quant a la preparació de les preguntes de l'entrevista, han sigut plantejades tenint en compte els objectius previs d'investigació i la pregunta de recerca. A més, s'han volgut formular a partir d'un vocabulari entenedor i proper, per tal que l'alumnat no tingui cap dificultat per comprendre el que es demana, i afegir que les preguntes són curtes i precises, a fi de no allargar la dinàmica i sigui el més dinàmic possible.

Les respostes obtingudes s'han recollit en una *fitxa d'observació*, creada per obtenir informació diversa en quant els infants:

Primerament, s'assigna un codi a l'alumnat perquè sigui totalment confidencial i no es pugui revelar en cap moment informació rellevant del nen o la nena. A més, s'especifica la seva edat, el seu sexe i la nacionalitat familiar, informació que és proporcionada posteriorment per la tutora del grup. Segonament, es marca amb una creu, en la casella corresponent, la resposta donada per part de l'infant, amb l'opció d'argumentar qualsevol altra resposta que pugui donar. Finalment, es recull qualsevol mena d'observació de l'infant durant la dinàmica, sigui de la seva conducta o d'aspectes identificadors o expressius, els quals poden ser rellevants a l'hora dels resultats. La tutora del grup, a més, proporcionarà trets característics de la personalitat de l'alumnat per tenir una guia prèvia en quant la forma de ser del present individu.

Les 8 preguntes assignades per la realització de l'entrevista han sigut les següents: *Quin nadó és de color blanc?, Quin nadó és de color negre?, Quin és el més bo?, Quin és el més dolent?, Quin és el més bonic?, Quin és el més lleig?, Amb quin nadó t'agradaria jugar?, Quin nadó s'assembla més a tu? Per què?*

Un mètode fonamental per a la posada en pràctica de l'entrevista i, que ajuda a obtenir detalls visuals dels quals no es proporcionen de manera verbal pel mateix alumnat, és l'observació directa. Des que comença fins que finalitza l'entrevista, hi ha una observació constant en l'actitud i conducta del nen o la nena per part de l'entrevistador, el qual es recull en l'aparat "observacions" de la fitxa d'observació.

Campos i Covarrubias, i Lule Martínez defineixen l'*observació directa* de la següent manera:

És la forma més sistematitzada i lògica per al registre visual i verificable del què es pretén conèixer, és a dir, és captar de la manera més objectiva possible, la qual cosa ocorre en el món real, sigui per a descriure, analitzar o explicar des d'una perspectiva científica. [...] L'observació requereix atributs per a la seva aplicació, així com el desenvolupament d'habilitats prèvies que estableixen les condicions, de manera que els fets observables es realitzin en la forma més natural, és a dir, sense que existeixi la intervenció de judicis previs i d'aquesta manera tenir en compte fins on sigui possible, tots els elements que puguin intervenir de manera directa o indirecta en el procés de l'observació. (2012, pp. 50-51)

3.4. Resultats

Entrevista

A continuació, s'analitza les preguntes de l'entrevista executada al grup experimental, amb les seves respectives i variades respostes que han donat els nens i les nenes d'aquest col·lectiu.

Pregunta 1. *Quin nadó és de color blanc?*

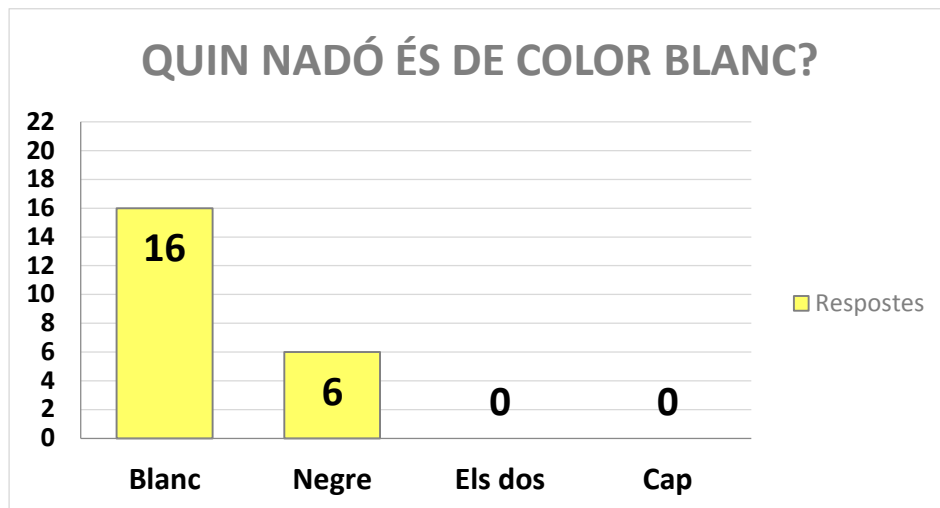

Figura 6. Pregunta 1

Pel que fa a la *Figura 6*, es pot observar que més de la meitat, concretament 16 infants, han respost "Blanc", mentre que una petita part del grup, 6 infants, han respost "Negre". S'extreu a partir d'aquestes dades, que una gran part del grup ha identificat el color de pell amb el nadó correcte.

Pregunta 2. *Quin nadó és de color negre?*

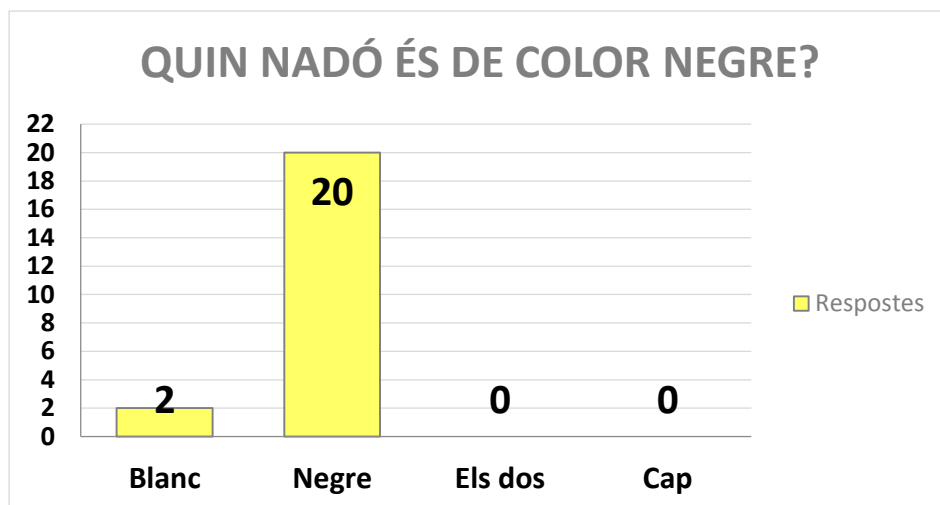
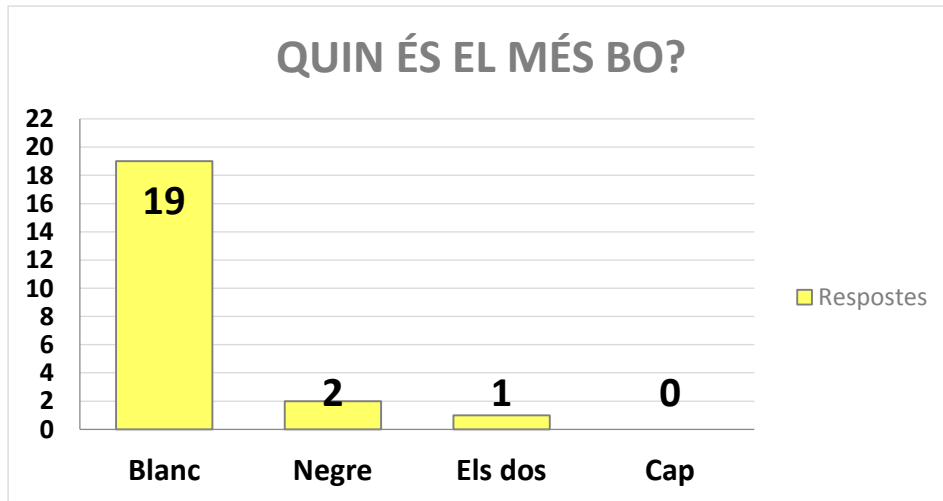

Figura 7. Pregunta 2

Pel que fa a la *Figura 7*, es pot observar que la gran majoria, concretament 20 infants, han respost “negre”, mentre que la resta, 2 infants, han respost “Blanc”. S’extreu a partir d’aquestes dades, que la majoria del grup ha identificat el color de pell amb el nadó correcte.

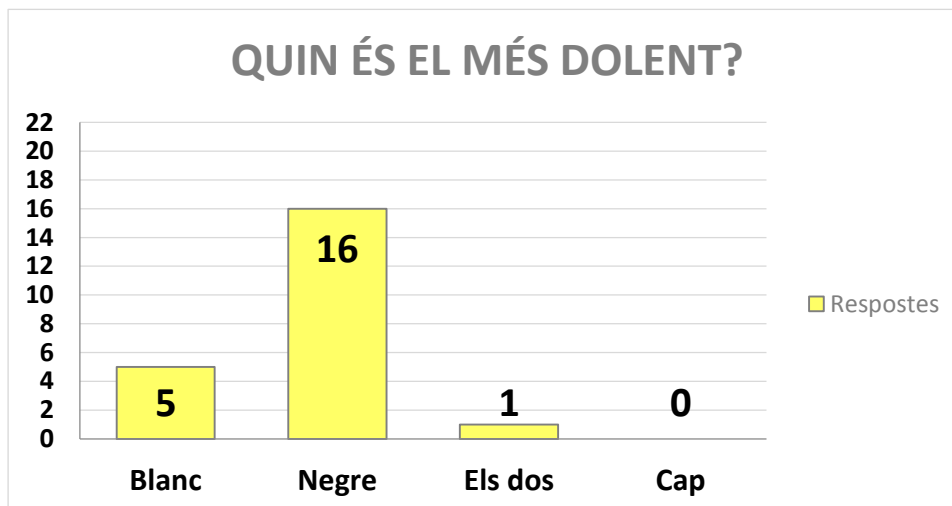
Pregunta 3. *Quin és el més bo?*

Figura 8. Pregunta 3

Pel que fa a la *Figura 8*, es pot observar que quasi tots els infants han respost “Blanc”, mentre que la resta minoria han respost “Negre” o “Els dos”. S’extreu a partir d’aquestes dades, que tot el grup excepte 3 infants, atribueixen l’adjectiu conductual positiu “Bo” només al nadó blanc.

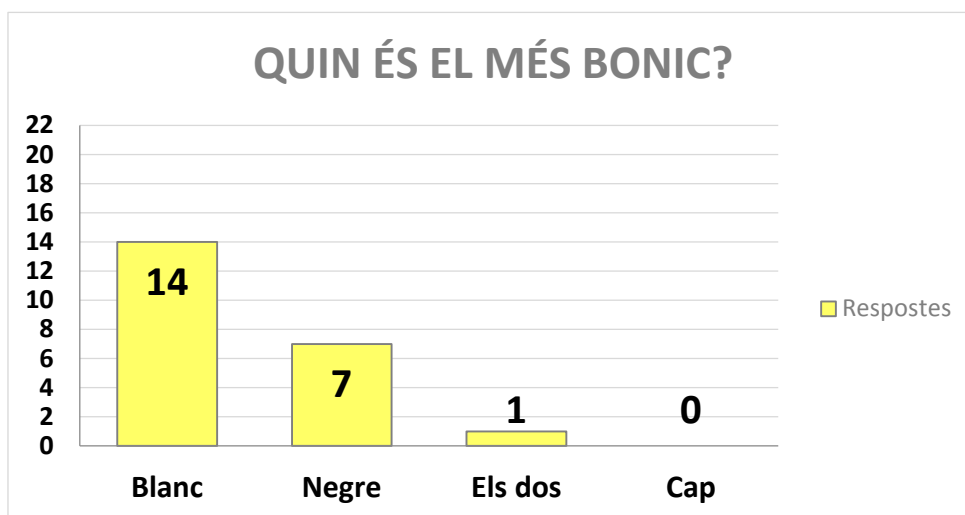
Pregunta 4. *Quin és el més dolent?*

Figura 9. Pregunta 4

Pel que fa a la *Figura 9*, es pot observar que una gran part del grup, concretament 16 infants, han respost “Negre”, l'altra part del grup, 5 infants, han respost “Blanc” i només un infant ha respost “Els dos”. S'extreu a partir d'aquestes dades, que la part majoritària del col·lectiu, atribueix l'adjectiu conductual negatiu “Dolent” al nadó negre, encara que hi ha una part minoritària que l'atribueixen també al nadó blanc.

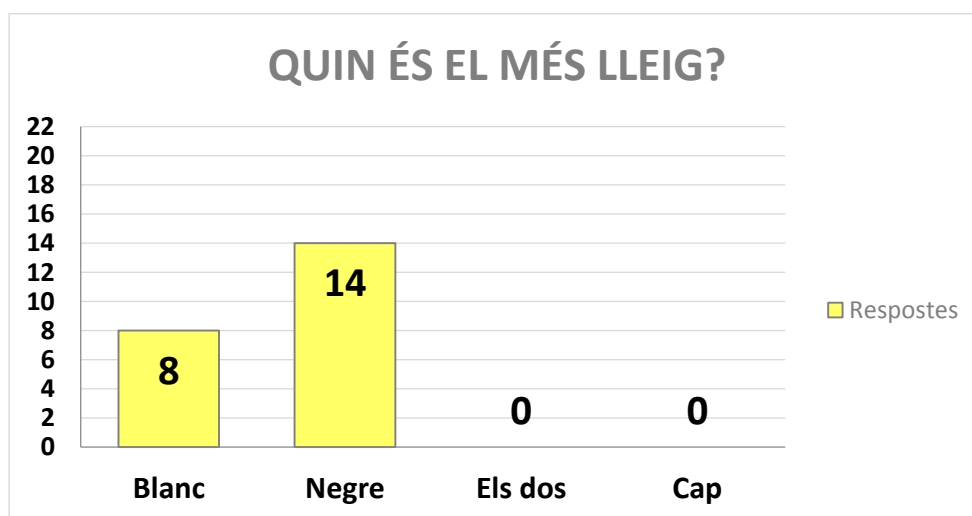
Pregunta 5. *Quin és el més bonic?*

Figura 10. Pregunta 5

Pel que fa a la *Figura 10*, es pot observar que poc més de la meitat, concretament 14 infants, han respost “Blanc”, mentre que l'altre part del grup, 7 infants, han respost “Negre”, i només un infant ha contestat “Els dos”. S'extreu a partir d'aquestes dades, que la part majoritària del col·lectiu, atribueix l'adjectiu físic positiu “Bonic” al nadó blanc, i la part minoritària l'atribueix al nadó negre.

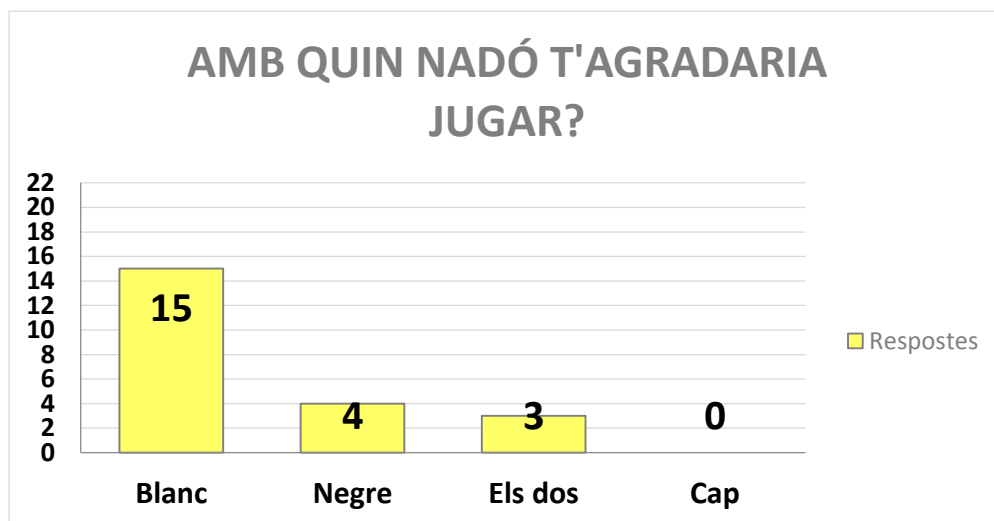
Pregunta 6. *Quin és el més lleig?*

Figura 11. Pregunta 6

Pel que fa a la *Figura 11*, es pot observar que poc més de la meitat, concretament 14 infants, han respost “Negre”, mentre que l'altra part del grup, 8 infants, han respost “Blanc”. S'extreu a partir d'aquestes dades, que la part majoritària del col·lectiu, atribueix l'adjectiu físic negatiu “Lleig” al nadó negre, i la part minoritària l'atribueix al nadó blanc.

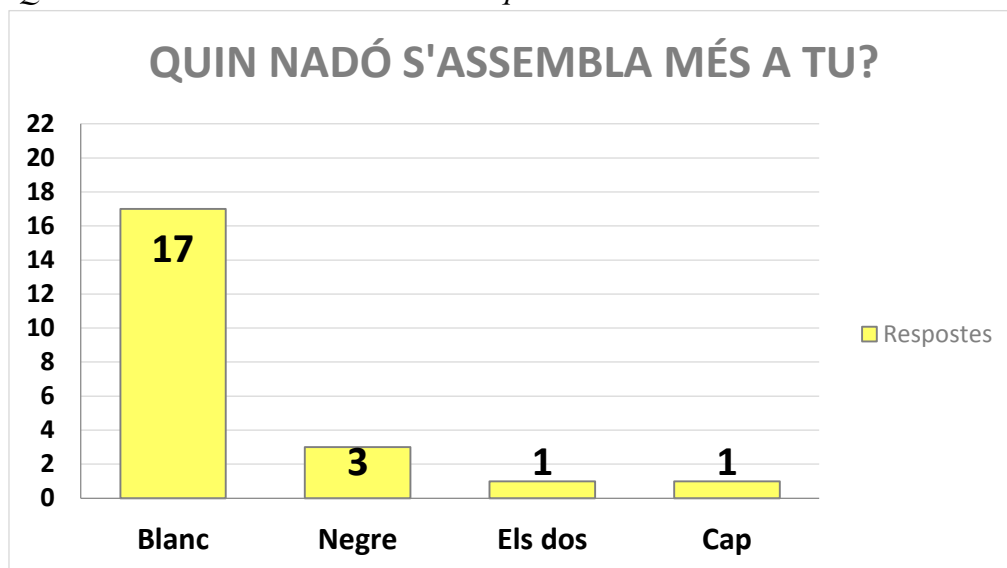
Pregunta 7. *Amb qui nadó t'agradaria jugar?*

Figura 12. Pregunta 7

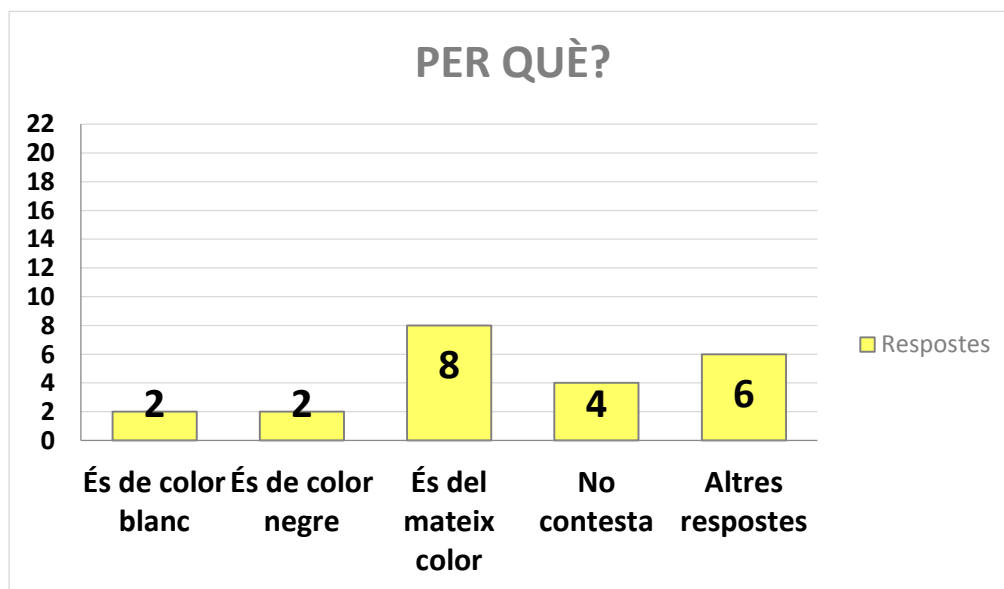
Pel que fa a la *Figura 12*, es pot observar que més de la meitat dels infants, concretament 15, han respost “Blanc”, uns altres 4 infants han respost “Negre” i uns altres 3 han respost “Els dos”. S'extreu a partir d'aquestes dades, que hi ha una varietat en quant l'elecció del nadó, encara que la major part del grup, prefereix jugar amb el nadó blanc.

Pregunta 8. *Quin nadó s'assembla més a tu? Per què?*

Figura 13. Pregunta 8

Pel que fa a la *Figura 13*, es pot observar que la majoria dels infants, concretament 17, han respost “Blanc”, 3 infants han respost “Negre”, 1 infant “Els dos” i un altre “Cap”. S’extreu a partir d’aquestes dades, que la part majoritària del grup s’identifiquen amb el nadó de color blanc, i una petita minoria, s’identifiquen amb el nadó de color negre.

Figura 14. Pregunta 8

Pel que fa a la *Figura 14*, es pot observar una varietat en quant les respostes del grup experimental. 2 infants responen “perquè és de color blanc”, uns altres 2 responen “perquè és de color negre”, 8 infants responen “perquè és del mateix color”, 4 infants no donen cap resposta i uns altres 6 contestes fent referència a temes externs, sense tenir cap relació ni amb el color de pell ni amb la mateixa identificació. S’extreu a partir d’aquestes dades, que la meitat del grup es fixa i tenen en compte el color de pell per jugar amb aquell determinat nadó, mentre que l’altra meitat del grup, no dóna cap resposta o tenen en compte altres aspectes per jugar amb el nadó escollit.

Enquesta

A continuació, s'analitza les respostes de l'enquesta realitzada per les dues mestres d'Educació Infantil de l'escola triada per portar a terme el treball d'investigació.

ENQUESTA 1	ENQUESTA 2
1. Què és per a tu el racisme?	
L'odi cap a una raça diferent de la teva	La discriminació entre persones per ser d'una altra ètnia
2. Quin percentatge aproximat d'infants de famílies immigrants hi ha a l'aula? I al centre?	
45-50%	55% i al centre 45%
3. Has detectat en algun infant en particular comportaments o actituds racistes?	
No	No, en cap moment
4. En cas afirmatiu, com treballes aquesta situació?	
No m'he trobat mai en aquesta situació	A l'aula, no s'ha detectat cap comportament racista, però igualment es treballa la integració i el respecte
5. Consideres que els nens i les nenes des de ben petits adquireixen prejudicis racials?	
No. Realment amb aquestes edats (3-6) consideren els seus companys com a iguals. Si tenen algun prejudici és portat de casa, de comentaris que puguin escoltar, encara que no entenguin què volen dir	Si
6. Has detectat situacions racistes en els quals hagin estat implicats més d'un infant i/o altres persones de la comunitat educativa?	
No	No
7. Creus que la diversitat cultural a l'aula beneficia o perjudica el fet de contraure prejudicis racials? Per què?	
Penso que la diversitat a l'aula ajuda als infants a viure realment el que es trobaran a la vida. Fa que creixin tocant la realitat. Els prejudicis, com he dit abans, vénen de casa o de l'entorn fora de l'àmbit escolar	Al meu entendre crec que beneficia, vist que ajuda a les persones a conèixer i relacionar-se amb altres cultures i llevar els prejudicis que la gent ja té adquirits

Figura 15. Enquestes

Pel que fa a la *Figura 15*, es pot extreure les següents conclusions; d'acord amb les respostes obtingudes, es pot observar que les dues mestres han definit el concepte *racisme* amb paraules negatives com “odi” i “discriminació”, el qual determina que no identifiquen aquest concepte com un aspecte positiu dins la societat.

El centre escolar té un alt percentatge (45-55%) d'infants de famílies immigrants, indicador d'una gran varietat de cultures presents al llarg de tots els cicles educatius (Infantil i Primària) i, per tant, és una escola adient per portar a terme el treball d'investigació en referència al racisme.

Lues dues mestres han confirmat que no han vist cap infant amb actituds o comportaments racistes, encara que es treballa tant la integració com el respecte entre els infants, segons ha contestat una de les entrevistades. A més, han confirmat que tampoc han detectat cap situació racista amb un infant o més amb altres persones de la comunitat educativa.

En referència si consideren que els infants des de ben petits adquireixen prejudicis racials, una ha contestat amb un “sí” afirmatiu sense donar cap justificació a la seva resposta, mentre que l'altra entrevistada ha dit que no, argumentant que si obtenen algun prejudici racial, ho porten de casa pel que puguin escoltar encara que no trobin un significat a les paraules.

Per últim, les dues creuen que beneficia tenir present a l'aula una diversitat cultural en quant els infants, ja que ajuda als infants a veure la vida real, a conèixer i relacionar-se entre igual de diferents cultures, i a créixer amb aquesta diversitat.

3.5. Discussió dels resultats

A partir de l'obtenció i l'anàlisi precís dels resultats, es poden extreure conclusions d'una primera aproximació fent una relació amb l'article de Winkler "*Children are not colorblind: How Young children learn race*".

Quan es parla sobre la possibilitat que els infants tan petits puguin o no identificar el color de la pell, estic totalment a favor amb l'autor Winkler quan afirma que els nens i les nenes reconeixen la raça des de molt joves a més de desenvolupar prejudicis racials entre els 3 i els 5 anys, ja que no són "daltònics" ni "pissarres en blanc", com diu el mite en la cultura popular. S'ha pogut observar, en les dues primeres preguntes de l'entrevista amb el grup experimental, una clara identificació entre el color de la pell "blanc" o "marró" amb cadascun dels nadons. Per tant, els nens i les nenes d'entre 4 i 5 anys, discriminen el color de pell des d'edats primerenques.

Tal com argumenta l'autor, la cultura blanca es presenta com una norma o estàndard en diversos termes d'aspecte, de bellesa, de llenguatge, entre d'altres. Hi ha una presència absoluta de missatges subtils en llibres il·lustrats, pel·lícules infantils, televisió, cançons infantils... en els quals indiquen que la blancor és preferible a altres colors racials. Tanmateix, el llenguatge i el simbolisme que es fa servir diàriament tendeix a associar les coses positives amb el blanc i les negatives amb el negre. Així doncs, estic a favor amb el pensament de l'autor en trobar una clara identificació tant amb l'estètica (bonic-lleig) com amb l'ètica (bondolent) en els nadons, ja que els adjectius positius "bonic" i "bo" s'han associat amb el nadó blanc, i els adjectius negatius "lleig" i "dolent" s'han associat al nadó contrari, el marró.

En relació amb l'elecció o favoritisme cap a un grup concret, a l'article s'exposa que a mesura que els infants adquireixen una major consciència de les normes socials que afavoreixen alguns grups sobre altres, sovint mostren un biaix cap al grup socialment privilegiat. Tal com es presenta en l'article, a partir d'un experiment realitzat, s'ha comprovat que dels 2 anys i mig fins als 5 anys, els infants escullen companys o companyes de joc de color de pell "blanc", de manera que, fent relació amb els resultats obtinguts de la pregunta "*Amb quin nadó t'agradaria jugar?*" de l'entrevista amb el grup experimental, es confirma tant el que exposa l'autor com l'experiment executat, ja que els resultats obtinguts en l'activitat present del treball d'investigació, la majoria d'infants escullen el nadó blanc per compartir i jugar amb ell.

Es pot observar en les fotografies aportades *Annex 3*, com la major part dels nens i les nenes del grup experimental, tenen diferents tonalitats blanquinoses en quant el color de la pell, encara que hi hagi un gran percentatge d'alumnes estranger en el mateix col·lectiu, només un o dos infants presenten un to de pell més fosc, apropant-se a una tonalitat "marró".

En conclusió, a partir de la teoria, l'experimentació i les dades del color de pell de l'alumnat, es pot concloure que els infants presenten durant aquestes edats un favoritisme per nadons d'una mateixa raça i estètica, com és la de color blanc.

4. Conclusions

Portant a terme el desenvolupament del present treball d'investigació, s'han pogut assolir els objectius establerts, a més de donar resposta a la pregunta inicial i contrastar la hipòtesi plantejada.

Respecte als objectius principals, *introduir l'observació dins l'aula com a instrument d'investigació – detectar possibles expressions racistes en els infants – extreure conclusions personals a partir de l'experimentació – comprovar l'opinió docent envers el racisme a l'aula*, cal dir que s'han aconseguit satisfactòriament a partir de l'execució de l'enquesta amb les dues docents d'Educació Infantil, ja que han plasmat lliurement els seus ideals sobre el racisme als centres escolars. Tanmateix, s'ha executat l'entrevista amb el grup experimental format per 22 nens i nenes, el qual ha participat activament en la dinàmica, enfocada directament a la detecció de prejudicis racials, on hi ha hagut una recollida de dades a partir de l'observació dels infants.

Quant a la pregunta d'investigació, *quan es mostra als nens i les nenes, nadons de diferents tipus de pell, color “carn” i color “marró”, reaccionen de diferent manera en funció de les seves característiques i del punt de partida de la seva raça ètnica?*, s'ha pogut obtenir una resposta afirmativa, concretant que els infants si reaccionen de diferent manera davant de dos nadons diferents en quant el seu color i tonalitat de pell. Sobre la hipòtesi plantejada, *els infants d'entre 4 i 5 anys manifesten prejudicis racials davant la diversitat ètnica del seu entorn proper*, cal determinar que ha sigut confirmada.

Donant èmfasi a tot el conjunt del treball de fi de grau, des del marc teòric fins al marc metodològic, he extret unes conclusions molt precises sobre el tema investigat al llarg de molts mesos.

En primer lloc, basant-me en la part experimental amb els infants, m'he adonat que cal assegurar amb els nens i les nenes en estudis experimentals que es portin a terme, siguin fàcils i simples, utilitzant un temps adequat, un vocabulari familiar i entenedor, a més de tenir un possible contacte anterior a la prova amb el grup experimental, per tal de conèixer les necessitats específiques de cada alumne i crear un ambient ple de confiança i respecte.

En segon lloc, cal donar rellevància a la comprensió del missatge i del que es vol transmetre a l'infant. Hi ha d'haver una seguretat per part de l'entrevistador/a de què la persona que és entrevistada entén el contingut del missatge, principalment, pel llenguatge, el vocabulari i

l'idioma. N'és un bon exemple, les dues primeres preguntes de l'entrevista “*Quin nadó és de color blanc? – Quin nadó és de color negre?*”, a partir de les quals he pogut certificar si entenien allò que els preguntava, tenint en compte el vocabulari “blanc i negre” i la llengua vehicular “Català”.

En tercer lloc, he pogut extreure que el racisme té un component estètic molt fort en la societat actual. La visualització d'infinat de cultures, fa que els infants des de ben petits adquireixin idees i prejudicis propis a partir de les diferents tonalitats del color de pell, discriminant a la resta d'individus segons la seva estètica, un factor molt potent present des que som molt petits i petites.

En últim terme, incidir en la concordança que hi ha hagut entre els resultats obtinguts de les preguntes executades al grup experimental durant la dinàmica i l'article de Winkler (2009) “*Children are not colorblind: How young children learn race*” sobre el daltonisme. S'ha pogut vincular les afirmacions de l'autor amb la identificació a un nadó o altre segons els aspectes a qüestionar; a partir d'adjectius positius o negatius.

Un punt important a tractar és la continuïtat de la present recerca per tal de donar-li rellevància i poder avançar cap al futur. Exposar, que aquest experiment ha sigut realitzat amb un grup petit d'infants, per les condicions reduïdes que tenia a l'hora de posar en pràctica la part metodològica (situació epidemiològica actual). Per aquest motiu, es podria portar a terme la investigació amb un grup experimental molt més ampli, per obtenir un registre de dades més complet, i poder determinar amb millor exactitud la possible detecció de prejudicis racials en diverses escoles, amb ambients i cultures diferents, i dur a terme una comparació entre aquests.

Com a conclusió, vull destacar el gran treball desenvolupat durant tot aquest temps, no només meu sinó de totes aquelles persones que han fet possible portar a terme aquesta investigació plena de motivació i ganes per aprendre. Portar endavant aquest treball, m'ha suposat un aprenentatge molt ric tant personalment com professionalment, indagant i descobrint sobre un tema que cada vegada em crida més l'atenció i penso que és indispensable per totes les etapes de l'educació. Afegir que la valoració global del treball ha sigut molt positiva, tant per la posada en pràctica com de la gran recerca d'informació, ja que en tot moment s'ha treballat des del respecte i l'afecte per poder obtenir uns resultats enfocats cap a la realitat actual.

5. Bibliografia

- Baldé, G. (2018). *Humanae: El proyecto de Angelica Dass que redefine el significado de la belleza*. Itfashion. <https://www.itfashion.com/cultura/humanae-el-proyecto-de-angelica-dass-que-redefine-el-significado-de-la-belleza/>
- Barroso, E. M. i Zoppi, A. M. (2020). Presentación del dossier. *Encuentro Educativo. Revista de investigación del Instituto de Ciencias de la Educación*, 1(1), 19-24. <https://revistas.uncu.edu.ar/ojs3/index.php/encuentroE/article/view/4305/3109>
- Bejarano Bernal, A. C. (2019). Toles, todos somos iguales, todos somos diferentes: el color “carne”. *eco. Revista Digital de Educacion y Formación del Profesorado*. 16. <http://revistaeco.cepcordoba.es/wp-content/uploads/2019/05/Bejarano.pdf>
- Bergner, G. (2009). Black children, White preference: Brown v. Board, the doll tests, and the politics of self-esteem. *American Quarterly*, 61(2), 299-332. <https://www.jstor.org/stable/27734991?seq=1>
- Besalú, X. (2004). Diversitat cultural. *CEM Informa*, 5, p.2. <https://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/12680/BesaluX-DiversitatCultural.pdf?sequence=1>
- Blasco, T. i Otero, L. (2008). Técnicas conversacionales para la recogida de datos en investigación cualitativa. La entrevista (I). *Nure investigación*, 33. <https://www.nureinvestigacion.es//OJS/index.php/nure/article/view/408>
- Campos i Covarrubias, G. i Lule Martínez, N. E. (2012). La observación, un método para el estudio de la realidad. *Xihmai*, 7(13), 45-60. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3979972>
- Dass, A. (s.d). *Humanae*. <https://angelicadass.com/es/fotografia/humanae/>
- Del Valle Gómez, A. (2008). Afrontar el repte de les societats heterogènies: Elements de reflexió per a la pràctica educativa. *Comunicació educativa*, (21), 22-27. <https://revistes.urv.cat/index.php/comeduc/article/view/358>
- Enesco, I., Guerrero, S., Solbes, S., Lago, O., i Rodriguez, P. (2009). El prejuicio étnico-racial. Una revisión de estudios evolutivos en España con niños y preadolescentes españoles y extranjeros. *Cultura y Educación*, 21(4), 497-515. <https://ruidera.uclm.es/xmlui/bitstream/handle/10578/19634/Enesco%2C%20Guerrero%2C%20Solbes%2C%20Lago%20y%20Rodr%2C%20ADguez%2C%20CyE%2C%202009.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Instituto Cervantes (1997). *Atención Educativa al Inmigrante. Anàlisis y propuestas de actuación*. Centro Virtual Cervantes. https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/inmigracion/documentos/informe.htm

- Kaluf, C. (2005). *Diversidad cultural: materials para la formación docente y el trabajo de aula*. OREALC/UNESCO.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000151226/PDF/151226spa.pdf.multi>
- Kaplan, C. V. i Szapu, E. (2019). El racismo del cuerpo: procesos psicosociològics de discriminación escolar. *Pensamiento Psicológico*, 17(2), 107-119.
<https://revistas.javerianacali.edu.co/index.php/pensamientopsicologico/article/view/1859/2828>
- Llei 12/2009, del 10 de Juliol, d'educació. *Quaderns de legislació*, 82, del 10 de Juliol, 5-165.
http://educacio.gencat.cat/web/.content/home/departament/normativa/normativa-educacio/lec_12_2009.pdf
- Lleixà, T. (2007). Cos, identitat i diversitat cultural. Presentació. *Temps d'Educació*, 33, 7-10.
<https://www.raco.cat/index.php/TempsEducacio/article/view/128609/177118>
- Martín, F. A. (2011). *La encuesta: una perspectiva general metodològica*. Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Medina Zapata, A. V. (2020). La invisibilización de las mujeres en la academia. *Paideia Surcolombiana*, (25), 95-105.
<https://journalusco.edu.co/index.php/paideia/article/view/1977/3937>
- Palacín, M. P. (2009). La diversidad cultural en el aula: un reto, una oportunidad. En *El Profesor de Español LE-L2: Actas del XIX Congreso Internacional de la Asociación Para la Enseñanza del Español Como Lengua Extranjera (ASELE)*: Càceres (pp. 699-706).
https://cvc.cervantes.es/Ensenanza/biblioteca_ele/asele/pdf/19/19_0699.pdf
- Pedro Velasco, E. (2019). *Color carne. Una experiencia sobre arte e identidad*. [Treball fi de grau, Universitat de Valladolid]. <https://core.ac.uk/download/pdf/232122909.pdf>
- Real Academia Española, (s.d.). Raza. *Diccionario de la lengua espanyola*.
<https://dle.rae.es/raza>
- Ródenas, C. A. et al. (2003). *Educació intercultural: la diversitat cultural a l'escola*. Publicacions de la Universitat Jaume I.
- Sánchez Robayo, B. J. i Torres Duarte, J. (2017). Aprender a investigar investigando. Realización de una propuesta de formación. *Revista científica*, 1(28), 17-31.
<http://www.scielo.org.co/pdf/cient/n28/2344-8350-cient-28-00017.pdf>
- Tabuenca Borobia, M. I. (7 de Setembre del 2016). Sobre ubuntu.land.com. *Ubuntu.land*.
<https://ubuntu.land.com/sin-categoria/sobre-ubuntu.land-com/>

- UNESCO (2013). Textos fundamentales de la convención de 2005 sobre la protección y la promoción de la diversidad de las expresiones culturales. *Diversidad de las expresiones culturales*. https://es.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/article_18es.pdf
- Verkami (19 de Novembre del 2016). Pintemos los colores de la piel. *Verkami*. <https://www.verkami.com/projects/15996-pintemos-los-colores-de-la-piel>
- Vives Ferrer, N. *Racisme als centres educatius: eines per combatre'l*. Conciudadania intercultural.
- Winkler, E. (2009). Children are not colorblind. How young children learn race. *High Reach Learning*, 3(3), 1-8. <https://inclusions.org/wp-content/uploads/2017/11/Children-are-Not-Colorblind.pdf>

6. Annexos

Annex 1. Enquesta

Titulació acadèmica:

Anys d'experiència professional:

Curs:

1. Què és per a tu el racisme?
2. Quin percentatge aproximat d'infants de famílies immigrants hi ha a l'aula? I al centre escolar?
3. Has detectat en algun infant en particular comportaments o actituds racistes?
4. En cas afirmatiu, com treballas aquesta situació?
5. Consideres que els nens i les nenes des de ben petits adquireixen prejudicis racials?
6. Has detectat situacions racistes en les quals hagin estat implicats més d'un infant i/o altres persones de la comunitat educativa?
7. Creus que la diversitat cultural a l'aula beneficia o perjudica el fet de contraure prejudicis racials? Per què?

Annex 2. Entrevista – Fitxa d'observació

ALUMNE/A		EDAT:			
NACIONALITAT FAMILIAR:					
GÈNERE:					
PREGUNTES					
	BLANC	NEGRE	ELS DOS	CAP	ALTRES
1. <i>Quin nadó és de color blanc?</i>					
2. <i>Quin nadó és de color negre?</i>					
3. <i>Quin és el més bo?</i>					
4. <i>Quin és el més dolent?</i>					
5. <i>Quin és el més bonic?</i>					
6. <i>Quin és el més lleig?</i>					
7. <i>Amb quin nadó t'agradaria jugar?</i>					
8. <i>Quin nadó s'assembla més a tu? Per què?</i>					
<i>Resposta:</i>					
OBSERVACIONS:					
TRETS DE LA PERSONALITAT DE L'ALUMNE/A :					

Annex 3. Fotografies

